

УДК 631.15:633.1

*Б. В. Позріщук,
к. е. н., доцент, Вінницький інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ

У статті розглянуто питання організаційно-економічного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України в сучасних умовах, окреслено напрями оптимізації на базі вдосконалення системи управління й інвестиційно-інноваційних пріоритетів розвитку.

In article the question organizational — economic maintenance of effective functioning grain-grocery under a complex of Ukraine in modern conditions is considered, directions of optimisation on the basis of improvement of a control system and investment — innovative priorities of development reveal.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу залежить від розвитку системи організаційно-економічних відносин між сільськогосподарськими, переробними підприємствами, організаціями, що забезпечують раціональне виробництво, транспортування, зберігання, переробку, реалізацію зерна та продуктів його переробки.

Для України нарощування виробництва зерна має стратегічне значення для піднесення національної економіки, тому що при успішному його розвитку створюються умови для ефективної діяльності низки суміжних галузей. Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є одним із найважливіших завдань, від розв'язання якого залежить продовольча безпека країни. Воно повинно здійснюватися як на державному, так і на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку зернопродуктового підкомплексу відображені в працях: І.І. Лукінова, О.О. Сторожука, В.І. Бойка, С.С. Бакая, М.Г. Лобаса, П.Т. Саблука, І.І. Червена, О.Ю. Єрмакова, М.Я. Полоцького, О.К. Слюсаренка, О.Г. Шпику-

ляка, Ю.П. Воскобойніка, Р.П. Саблука, О.В. Овсянікова, В.А. Перегуди та інших. Але, незважаючи на вагомий розробки в даній сфері, питання оптимізації розвитку зернопродуктового підкомплексу з врахуванням сучасних світових тенденцій потребують подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З метою всебічної оцінки організаційно-економічних умов функціонування зернопродуктового підкомплексу, виявлення закономірностей виникнення процесів та явищ в системі господарського комплексу необхідно провести дослідження на основі застосування сучасного інформаційного забезпечення, що потребує розробки відповідного методичного інструментарію. Тому основними завданнями дослідження зазначених аспектів є:

- визначення передумов ефективного формування зернопродуктового підкомплексу;
- виявлення закономірностей, принципів та умов функціонування підкомплексу;
- обґрунтування особливостей інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності;
- встановлення пріоритетних завдань із вдосконалення організаційно-економічних умов ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головною передумовою формування зерно-продуктового підкомплексу є те, що сукупність процесів виробництва, заготівлі, транспортування, переробки зерна переростає у цілісну систему, функціонування елементів якої підпорядковане єдиній меті — виробництву кінцевих продовольчих продуктів. При переході до ринкових відносин, подальший розвиток продуктивних підкомплексів повинен відбуватися у напрямі створення тісно інтегрованих систем з виробництва кінцевої продукції. При цьому розподіл прибутку від реалізації кінцевої продукції між підприємствами складових галузей дозволить забезпечити їхні економічні інтереси.

Вищезазначене дає змогу визначити організаційно-економічні особливості розвитку зерно-продуктового підкомплексу в сучасних умовах господарювання:

1) формування інноваційного потенціалу відбувається на зовнішньому та внутрішньому рівні, тобто відображає тенденції усього підкомплексу та окремих підприємств;

2) можливість застосування кластерного підходу для проведення аналізу інноваційного потенціалу, що зумовлено залежністю від природних факторів, сезонністю зерновиробництва та територіальним розміщенням виробничих і переробних підприємств;

3) створення конкурентних переваг у результаті застосування інноваційних підходів у діяльності підприємств, яке позитивно впливає на економічний розвиток усього підкомплексу;

4) вирощування нових сортів з покращеними властивостями, що відповідає регіональним особливостям, сприяє підвищенню ефективності зерновиробництва;

5) максимальне розширення місткості внутрішнього ринку зернопродуктів за рахунок освоєння їх нових видів;

6) зосередження виробництва цієї продукції у великих аграрних формуваннях, що забезпечує прискорення впровадження інноваційних ресурсів;

7) поглиблення господарської та зональної спеціалізації зерновиробництва, що сприяє зосередженню на виготовленні певного типу інноваційної продукції;

8) формування інтеграційних структур, розвиток сфери реалізації, гуртової і роздрібною торгівлі зернопродукцією;

9) формування ефективних джерел інвестицій для розвитку інноваційної діяльності, заходи щодо інвестиційної привабливості зерновиробництва.

У зернопродуктовому підкомплексі країни сьогодні створено багато організацій та об'єднань, але жодна із них не може забезпечити взаємозв'язок інтересів усіх суб'єктів господарювання для досягнення єдиної мети. Прикладом таких організацій можуть бути зернові компанії.

Останні, діючи в аграрному секторі країни, не

є однорідними утвореннями. Вони відрізняються між собою за ступенем спеціалізації, за ступенем наявності основних ланок технологічного ланцюга "від сировини — до кінцевого продукту".

У цьому зв'язку, на нашу думку, об'єктивно виникає необхідність класифікації зернових компаній.

Критеріями класифікації можуть бути наступні:

— спеціалізація зернових технологій;

— ступінь охоплення ланок технологічного ланцюга "від виробника сировини до кінцевого продукту";

— наявність у складі зернових технологій сільськогосподарських підприємств.

Формування зернопродуктового підкомплексу базується на таких принципах:

— орієнтація на задоволення потреб населення держави в зерні та продуктах його переробки;

— збалансування економічних інтересів підприємств усіх сфер зернопродуктового підкомплексу на основі застосування ринкових важелів, а саме: ціни, попиту і пропозиції, конкуренції тощо;

— багатокладність форм господарювання в підкомплексі;

— організація ефективної маркетингової системи зернопродуктового підкомплексу.

На основі проведених досліджень виявлено, що поряд із загальними принципами кожний продуктивний підкомплекс має певні особливості функціонування. Так, до загальних особливостей зернопродуктового підкомплексу слід віднести:

— наявність властивостей зерна щодо тривалого зберігання та транспортування на великі відстані, тоді як продукти його переробки мають, як правило, нетривалий термін зберігання, а також середню тривалість терміну зберігання — крупи, борошно та ін.;

— різноманітність кінцевої продукції та споживачів (зерно — сировина для підприємств переробної промисловості; хлібобулочні, макаронні вироби, крупи — для задоволення потреб населення);

— залежність обсягів виробництва зерна від погодних умов;

— часткове внутрішнє споживання зерна у господарствах (створення насінневого фонду, використання на кормові цілі в тваринництві);

— розміщення зерновиробництва залежить від регіональних особливостей, наявностей переробних потужностей, зерносховищ, розвинутої транспортної мережі;

— сезонність виробництва зерна при сталому попиту на продукти його переробки потребує створення його запасів.

Базою формування зернопродуктового підкомплексу є зернове господарство, розвиток якого залежить передусім від насінництва, яке в Україні представлено науково-дослідними інститутами, дослідними станціями, насінневими підпри-

ємствами та насіннєвими заводами, що забезпечують зернове господарство новими сортами та гібридами культур.

У сучасних умовах зернове господарство визначає рівень розвитку всього аграрного сектора економіки України, гарантує продовольчу безпеку країни. Традиційно зерно використовується для виготовлення хлібобулочних, кондитерських виробів, круп, макаронів та ін. — тобто продуктів, які відзначаються високими поживними та смаковими якостями, містять достатню кількість білків, вуглеводів, вітамінів, амінокислот та мінеральних речовин.

Загальна потреба країни в зерні визначається його кількістю, що витрачається на харчування, переробку, корми, насіння, експорт і створення державних резервів. У цьому обсязі найбільшу питому вагу має зерно, що споживається тваринництвом та використовується населенням як продукт харчування. В Україні від загальної кількості виробленого зерна на корм худобі й птиці використовується 40—50%, на харчування — 20—21%, насіння — 8—10%, переробку на харчові цілі — 2—3% і втрачається при зберіганні й доробці — 2—3% [1, с. 125].

Виробництво зерна має свої специфічні особливості. Зернові культури поділяються на групи залежно від призначення (продовольче, кормове, насіннєве) і на сорти, ціни на які диференціюються залежно від якості. Крім того, існують і регіональні відмінності в структурі одержуваної зернової продукції, котрі пов'язані з особливостями природно-кліматичних умов виробництва.

В удосконаленні регіонального розміщення виробництва зерна особлива роль належить науково-дослідним установам у створенні високопродуктивних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов, сортів і гетерозисних гібридів сільськогосподарських культур, розробленні системи заходів їхнього захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, запровадження нових ресурсозберігаючих технологій та їх елементів [4, с. 15].

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, вигідне геополітичне та територіально-економічне розташування, працьовитий український народ зумовили значний розвиток виробництва зерна в нашій країні. За розмірами посівних площ зернових і зернобобових культур Україна займає серед зарубіжних країн 6—7, а за виробництвом зерна на одну особу — 5—6 місце.

Шляхом використання науково-технічного прогресу забезпечується інтенсифікація виробництва, що є визначальним напрямом й сприяє розширеному відтворенню виробництва зерна. Агротехнічні прийоми дають змогу максимально реалізовувати генетичний потенціал сортів і одержувати урожайність у 2—3 рази вищу, ніж забезпечують природні біокліматичні факторії місцевості.

Для інтенсивного типу розвитку виробництва характерні якісне вдосконалення продуктивних сил та виробничих відносин, впровадження у ви-

робництво більш досконалих техніки, технології, форм власності та організації праці, нових сортів сільськогосподарських культур, високий рівень дисципліни, матеріальна зацікавленість, перебудова господарського механізму й усіх засобів виробництва.

Важливим організаційно-економічним заходом відновлення і розвитку зернового виробництва в Україні є державна цільова програма "Зерно 2008—2015". У ній визначені основні напрями та параметри розвитку зернового господарства, обсяги потреб у матеріально-технічних ресурсах, намічені канали реалізації зерна на внутрішньому ринку та можливості його експортних поставок.

Становлення і розвиток ринку зерна відбувається під впливом об'єктивного діючого закону загальноекономічного розвитку суспільства. Його закономірності адекватні загальним закономірностям ринку, ринковим відносинам. Слушною є думка, що відповідно до законів ринкової економіки та специфіки зернопродуктового підкомплексу розвиток ринку зернопродуктів повинен передбачати: господарську самостійність виробників і створення умов для конкуренції учасникам ринкової торгівлі зерном і зернопродуктами; наявність різних форм підприємств системи заготівлі, зберігання і переробки зерна; певний порядок формування і розподіл державних ресурсів зерна; економічні методи регулювання умов поставок зерна на ринок [5, с. 56].

Дослідження природи сучасного ринку дозволяє глибше усвідомити і зрозуміти механізм його реалізації на основі досягнення відповідності попиту і пропозиції на ресурси, товари і послуги; створити умови для їх рівноваги, стимулювати розвиток економіки відповідно до обраних орієнтирів; забезпечити адаптацію економічного регулювання до мінливих економічних умов через диверсифікацію діяльності різних форм власності та господарювання.

Загальновідомо, що процес виробництва нерозривно пов'язаний зі споживанням товарів і наданням послуг, використанням ресурсів для цих цілей. Так, ще Аристотель з цього приводу зазначає: "Все, що бере участь у обміні, має бути якимось чином зіставлено. Все має вимірюватися чимось одним. Такою мірою є потреба, яка все зв'язує" [2, с. 156]. Ці погляди покладено в основу економічної теорії про корисність матеріальних благ і про рівновеликий обмін еквівалентів.

На відміну від більшості галузей економіки, сільське господарство не повинно ґрунтуватися на загальноекономічній політиці, оскільки має специфічний характер і потребує особливої аграрної політики, що можливо лише за суттєвої та активної підтримки з боку держави. Нині не існує об'єктивних умов, які забезпечили б створення класичних умов ринкового капіталообігу в сільському господарстві, спираючись на які, сільськогосподарські підприємства здатні самостійно вести нормальне розширене, а то й просте відтворення.

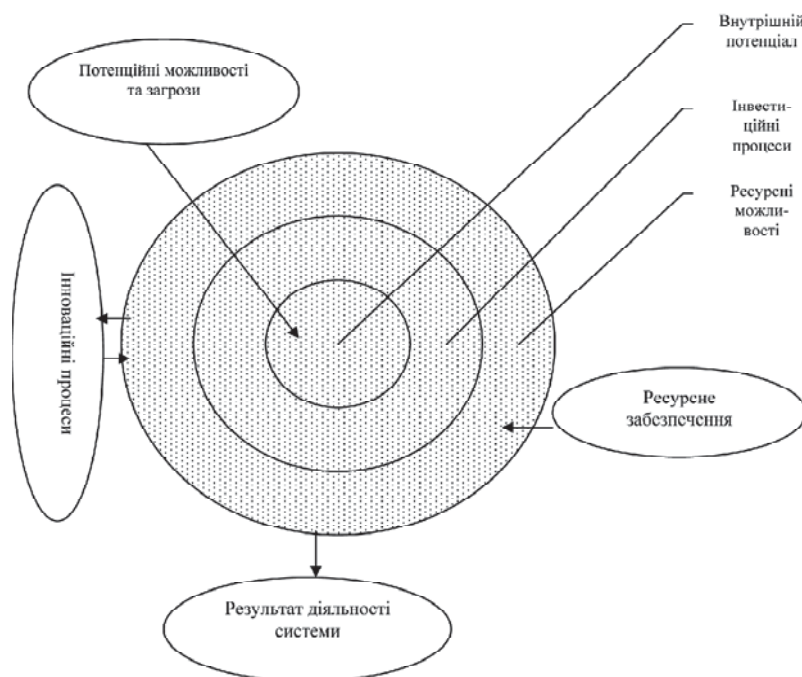

Рис. 1. Система інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу

Тому виникає потреба в розробці такого організаційно-економічного механізму, що забезпечив би та сприяв активізації інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах. На сучасному етапі розвитку інвестиції повинні спрямовуватися, насамперед, на переозброєння і реконструкцію основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств, освоєння нових ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення необхідного рівня виробництва та ринкової інфраструктури, системи збуту продукції тощо. Інтеграція України до міжнародного економічного простору ставить низку завдань, одним з яких є нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції на світових ринках. В умовах складної екологічної ситуації у державі, пов'язаної з нерациональним використанням природних ресурсів, при виробництві сільськогосподарської продукції України необхідно дотримуватись заходів щодо збереження природоохоронної бази, запроваджувати у практику нові економічні інструменти для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Якщо розглядати проблему виробництва зерна на перспективу і його інтеграцію з іншими підприємствами й організаціями зернопродуктового підкомплексу, то вона має будуватися з урахуванням організаційно-технологічних зв'язків.

Підвищення ефективності виробництва за рахунок організаційної структури управління визначається тим, що вона повинна інтегрувати, пов'язувати різні елементи виробництва й управління, які часто мають різні інтереси, в єдине ціле, надаючи їм єдність, упорядковуючи зв'язки і відно-

сини. Це сприяє узгодженості, злагодженості, ритмічності виробничих і управлінських процесів, стійкості функціонування всієї системи та узагальненню економічних інтересів. Розвиток всіх організаційних форм господарювання вимагає створення адекватної економічної сфери і відповідної системи управління, в тому числі структури управління.

Таким чином, за рахунок організаційного фактора має досягатися зростання ефективності загалом. При цьому важливе завдання органів управління на різних рівнях полягає в тому, щоб відповідно до потреб виробництва забезпечити оптимальне поєднання централізації управління і самостійності товаровиробників [3, с. 28].

Висока ефективність виробництва зерна в перспективі може бути забезпечена лише за умови комплексного і системного удосконалення організаційно-виробничих чинників функціонування сільськогосподарських під-

приємств на основі врахування природно-економічних факторів з дотриманням екологічної безпеки виробництва, розбудови виробництва на базі чіткої та виваженої державної політики інвестиційно-інноваційного забезпечення.

В основу дієвого механізму інвестиційно-інноваційного забезпечення підприємства покладена система елементів, що характеризується:

- 1) зовнішнім оточенням — входом (постачальники ресурсів), виходом системи (результат діяльності), зв'язком із зовнішнім середовищем;
- 2) внутрішньою структурою — сукупністю взаємозалежних ресурсів і компетенцій, які забезпечуються за рахунок реалізації інвестиційних проєктів та відповідно прискорення кругообігу в системі (рис. 1).

Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу — це сукупність відповідних заходів, спрямованих на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку виробництва, зберігання, переробки та реалізації зерна і зернопродуктів. Воно є віддзеркаленням інвестиційно-інноваційної політики, яка здійснюється в державі для розвитку агропромислового комплексу.

Специфічною особливістю управління інвестиційними процесами в аграрній сфері України є його державна підтримка і регулювання. Оскільки потік інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) у зернове господарство все ще залишається незначним, це впливає на спроможність щодо інтенсифікації в сучасних умовах і створює підстави для гіпотетичного припущення щодо низької ефективності управління галуззю.

Система інформаційного забезпечення, що застосовується в управлінні інвестиційною діяльністю підприємств, на нашу думку, має ґрунтуватися на тому, що в процесі прийняття рішень використовують дві великі групи даних: базову інформацію, що визначає завдання, норми, параметри реальних дій, існуючі обмеження при здійсненні інвестицій; інформацію, що відображає фактичний стан об'єктів управління в процесі формування інвестиційного портфеля та реалізації окремих інвестиційних проектів.

Структуру сучасної системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства наведено на рис. 2.

Важливою умовою, від якої залежить дієвість та ефективність інвестиційного забезпечення, є планомірний характер його проведення, тому на кожному підприємстві всю роботу з проведення аналізу інноваційних проектів необхідно планувати, для чого слід скласти комплексний план роботи підприємства і тематичні плани.

Серед пріоритетних заходів ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу слід виокремити: запровадження сучасних інноваційних проектів як у виробничу, так і у переробну сферу; розробку нових інноваційних підходів, які забезпечили б ефективне освоєння перспективних інноваційних рішень; реорганізацію підприємств на основі конкурентоспроможної техніки та застосування новітніх технологій; активізацію внутрішніх джерел зростання, розширення виробництва і продаж на внутрішньому ринку вітчизняної продукції.

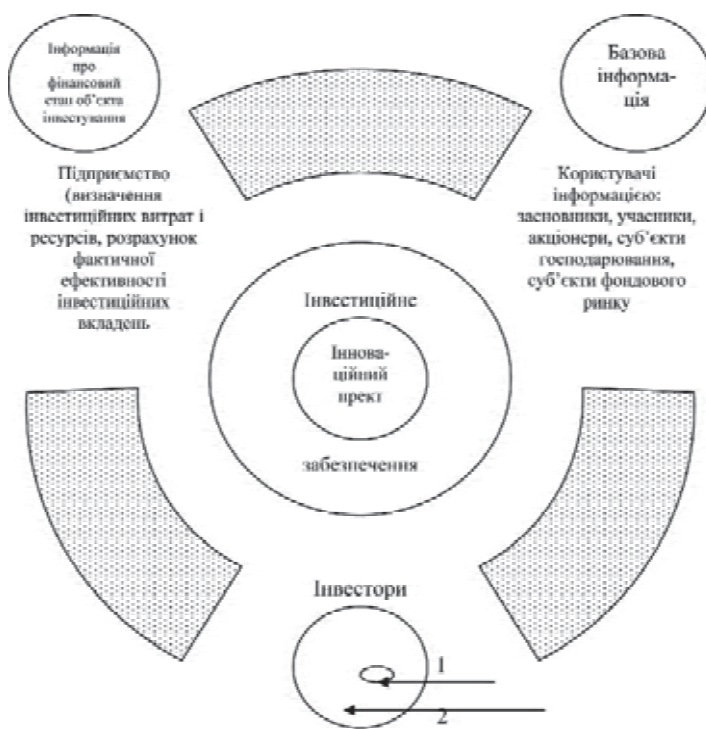
Варто зазначити, що протягом останніх років на зерновому ринку частково здійснюються докорінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності й реорганізації сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, впровадженням ринкової системи господарювання.

Отже, на сучасному етапі розвитку зернопродуктового підкомплексу необхідно приділити увагу питанням розробки підходів до формування потенціалу зерновиробництва, регуляторним чинникам, ресурсному забезпеченню, залученню інвестицій та інноваційному розвитку.

ВИСНОВКИ

В умовах прискорення процесів світової інтелектуалізації виробництва саме новітні технології стають тією основою, яка визначає сучасне виробництво, форми його організації та управління, надає можливість досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності того чи іншого підприємства, визначає питання якісного й ефективного його розвитку.

У розвитку агропромислового виробництва винятково важливе значення мають інноваційні пріоритети, реалізація яких потребує розробки конкретних програмних дій та системи інвести-

1 — дійсні інвестори; 2 — потенційні інвестори

Рис. 2. Структура сучасної системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства

ційного забезпечення. Адже рівень розвитку зернопродуктового підкомплексу здійснює суттєвий вплив на рівень і якість життя населення, характеризує і визначає надійність забезпечення продовольчими ресурсами країни, сприяє зміцненню її продовольчої безпеки.

Розвиток підприємств зернопродуктового підкомплексу має відбуватись на інноваційній основі, що є передумовою підвищення конкурентоспроможності продукції й сприятиме збільшенню інвестиційних надходжень, вирішенню проблеми зайнятості населення, формуванню виробничої, ринкової й інвестиційної інфраструктури.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку — К.: ІАЕ УААН, 2005. — 292 с.
2. Аристотель. Метафізика: в 4 т. — М.: Мысль, 1984. — 1 ч. — С. 155—156.
3. Дацій Н.В. Економічний зміст інноваційної діяльності в сільському господарстві // Агросвіт. — 2008. — № 18. — С. 10.
4. Чмирь С.М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні: монографія. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2004. — 292 с.
5. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / О. Г. Шпикуляк, Ю. П. Воскобійник, Р. П. Саблук, О. В. Овсянніков — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 190 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2010 р.